

BEVEZETŐ A HELTAI-EMLÉKÜNNEPSÉG TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAKÁN

Vitathatatlan, hogy az az Európa, amelynek igézetében legjobbjaink éltek, de amelynek felépítése a mi történelmi osztályrészünk, a reneszánsz, a reformáció és persze a humanizmus talaján fogant meg, majd szökött szárba. Földrészünk térképén még sem tudjuk megjelölni azt a pontot, ahol ez a jelenünket és a jövőnket meghatározó hármass fogantatású eszmeiség a középkor humuszából először bukkant napvilágra. Átfogó európaiságának legfőbb bizonyítéka éppen az, hogy az idők teljében nem itt, vagy ott, hanem egész földrészünkön pár évtized leforgása alatt – tehát történelmi szempontból szinte egy időben – kivirágzott. És virágba borította a világnak azt a részét, ahol csúcsíves templomokban dicsérték az Istent, ahol festők és szobrászok kortársi öltözékekben a maguk emberi képére formálták a testté lett Igét és követőit, a száznyelvű, de mégse egy szívű földrészt, s ahol az édes anyanyelveken beszélték el hol tobzódó vídamsággal, hol pedig mélységekbe merítkező tragikummal folyó commedia humanát.

Ha a térképre pillantunk, aligha tagadhatjuk, hogy Európa a nagy eurázsiai szárazulatnak egy szeszélyesen kicsipkézett partvidékű félszigete. Hiszen geomorfológiai szempontból ugyanazon a kontinentális talapzaton fekszik, mint a sokkal nagyobb területű Ázsia vagy Afrika. Csakhogy Európa az az egyetlen földrész, amelynek kontinentális talapzatát nem határolhatjuk geológiai mérőműszerekkel és módszerekkel! Európa ugyanis azért nem az eurázsiai szárazulat félszigete, mert hármass fogantatású szellemiségének kontinentális talapzatán jött létre, és azon virágzik mind a mai napig. Európa önnönmaga demiurgosza, mert világoceánoktól és végeláthatatlan szárazulatoktól függetlenül mindenütt a maga teremtette kontinentális talapzatára épült, oda, ahol hármass fogantatású szelleme középkorának talaján kivirulhatott. Szűkebb hazánk, Erdély ennek a kontinensnek délkeleti csücske.

Mi pedig azért ültünk össze, hogy halálának 430. évfordulóján tisztelegjünk a hármass fogantatású európai eszmeiség Honterus mellett legjelentősebb erdélyi úttörőjének emléke előtt. Nem az én tisztem Heltai Gáspár századokba világitó tetteinek értékelése. Emlékülésünk keretében megteszik azt nálam hivatottabbak. Mégis megemlíteném, hogy Heltai Gáspár minden szempontból vérbeli fia volt nyugtalan, önmagát kereső és formáló korának. Isten lényegének és akaratának értelmező keresésében egy Szeben melletti katolikus plébánosi stallumtól a kolozsvári unitárius egyházközösség prédikátori székéig, bejárta az akkori világ hitvallóinak útját. Férfikorában kezdett magyarul tanulni, mégis Bornemisza Péterrel

ő a 16. századi szépprózának legjelentősebb alkotója. Őt olvasván mindabban gyönyörködhetünk, ami népi-nemzeti fogantatású szépprózánk sava-borsa: az ízes-képes, eleven kifejezésekben, a szilárd, lényegre törő szerkesztésben, és nem utolsósorban a félelem nélküli bírálatban, amelyet a hatalmaskodók felett habozás nélkül gyakorol. És arról se feledkezzünk meg, hogy Heltai Gáspár Kolozsvár és az erdélyi magyar kultúra első igényes nyomdájának társmegalapítója, de egymagában az a szellemi irányítója, aki ortográfiai elveinek következetes alkalmazásával olyan szabályokat teremtett, amelyek beépültek mai helyesírásunkba is. Halálának 430. évfordulóján azzal a meggyőződéssel és hálával emlékezünk Heltai Gáspárra, hogy Európa délkeleti csücskében egyik legjelentősebb megalapozója volt ama kontinensnyi közösségnek, amelyben – reménykedéseink szerint – önmaga feladása nélkül mi magyarok is otthonra találunk.

A Heltai Gáspárra emlékező előadások előtti oldalon Gergely István kolozsvári képzőművész plakettje látható. Az emlékünnepség alkalmával 2004. október 16-án ugyancsak Heltai Gáspárról nevezték el az Unitárius Egyház nyomdáját.

HELTAI GÁSPÁR ÉS A FELEKEZETEK

Időszerű, hasznos és talán az alkalomhoz is illő volna historiográfiai áttekin- tessel kezdeni mondandónkat. Alapos mérleg elkészítésére azonban itt nincs le- hetőség, ezért kiindulópont gyanánt csak az utóbbi évtizedek néhány fontosnak látszó megközelítésmódját villantom fel és értékelem. Az irodalomtörténészek között meghonosodott módit kétségtelenül Nemeskürty István nagyon olvasmá- nyos esszéi szabták meg, amelyek közül különösen az első könyvecske volt rendkívül hasznos, s az olvasókedv felkeltésére kiválóan alkalmas. Ő első mun- káiban még filológiai kérdéseket is érintve fogalmazta meg Heltai írásművésze- téről az azóta szinte közhelyessé vált megállapításokat. Ezek szerint a csaknem minden munkájában idegen nyelvű szöveg átdolgozására vállalkozó magyar író továbbmegy forrásainál, s olyan írói igénnyel, olyan műgonddal színezi ki törté- neteit, keresi meg a jellemeket és azok ábrázolásának és beszéltetésének módját, ami szinte minden esetben valamilyen új minőséget eredményez, ha a fabulákról van szó, olyat, ami a Boccaccio-Poggio féle reneszánsz novellára jellemző.¹ Népszerűbb kiadások utószavazói, így például a Dacia kiadónál 1979-ben válo- gatást megjelentető Bernád Ágoston még ennél is továbbmegy, s arról beszél, hogy a szerző programosan új műfajok meghonosításával tudatosan próbálta vál- lalni a magyar nyelvű reneszánsz széppróza megteremtésének feladatát.² Ilyen hangsúlyokkal jelöli ki helyét a 16. századi alkotók világában a Kriterion 1980- as válogatója, Molnár Szabolcs is. Idézem: „Az olvasás gyönyöréhez szoktatott polgár pedig egyre inkább elvárja, hogy jámbor keresztyén lelkét szórakoztató olvasmányokkal nemesítsék. ...Heltai belefedekezik az írás gyönyörűségébe. Az erkölcsös élet, a munka és a tudás becsületének hirdetése közben Kolozsvárt, a virágzó polgárvárosban az író derűsebb képet alkot a világról, mint az ótesta- mentumi átkokat szóró bujdosó prédikátortársai.”³

Tudunk ezt a képet jelentékeny módon árnyaló tanulmányokról is, elsősor- ban Szigeti Csaba⁴ és Zemplényi Ferenc⁵ dolgozataira gondolok, ám a domináns

¹ Nemeskürty István: *A magyar széppróza születése*, Budapest, 1963. 131. További írásai közül a legjelentősebb: *Heltai Ponciánusa és a magyar reneszánsz szórakoztató próza*, in: Irodalomtörté- neti Közlemények, 1972. 555-579. (Azóta többször napvilágot látott a szerző gyűjteményes köte- teiben)

² *Heltai Gáspár válogatott művei*, összáll., bev. tan. és jegyzetek Bernád Ágoston, Kolozsvár- Napoca, 1979.23.

³ *Heltai Gáspár: Száz fabula. Krónika és egyéb írások*, szerk. és kíséző tanulmány Molnár Sza- bolcs, Bukarest, 1980. 578. (Magyar Klasszikusok)

⁴ Szigeti Csaba, *A lutheri mozdulat és Heltai Gáspár*

⁵ Zemplényi Ferenc: *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, Bp., 1988. (I historia litteraria)